

Formy muzyczne – poemat symfoniczny

- [Formy muzyczne – poemat symfoniczny](#)

Formy muzyczne – poemat symfoniczny

Źródło: Barbara Mielcarek-Krzyżanowska, cc0.

Ważne daty

1830 – skomponowanie *Symfonii „Fantastycznej”* Hektora Berlioza

1830 – powstanie fortepianowego poematu (Tondichtung) *Mazeppa* Carla Loewego

1846-1849 – skomponowanie pierwszego orkiestrowego poematu symfonicznego *Co słyhać w górach* Franciszka Liszta

1896 – powstanie pierwszego polskiego poematu symfonicznego *Step* Zygmunta Noskowskiego

Scenariusz lekcji dla nauczyciela

Źródło: online skills, cc0.

I. Muzyka w ujęciu historycznym – periodyzacja, język, właściwości i charakterystyka.

7. Romantyzm. Uczeń:

2) omawia cechy wybranych form muzycznych:

a) wielkie (sonata, symfonia, opera, dramat muzyczny, poemat symfoniczny, koncert).

II. Analiza i interpretacja dzieł muzycznych. Uczeń:

1. zna podstawowe terminy i pojęcia właściwe dla opisu i zrozumienia wybranych dzieł muzycznych;

4. dokonuje analizy percepcyjnej, uwzględniając:

a) elementy muzyki,

b) podstawowe techniki kompozytorskie,

c) cechy stylów muzycznych,

d) strukturę gatunków i form muzycznych, ich zmiany i rozwój.

III. Tworzenie wypowiedzi związanych z historią i kulturą muzyczną. Uczeń:

1. wypowiada się w formie ustnej (np. dyskusja, prezentacja, debata) i/lub pisemnej (np. esej, referat) o dziełach muzycznych w oparciu o podstawową terminologię;

4. formułuje logiczną wypowiedź na temat dzieł, form, gatunków, stylów, technik i twórców muzycznych, uwzględniając zależności między nimi w kontekście: genezy, przeobrażeń, porównań.

Nauczysz się

charakteryzować poematy symfoniczne Franciszka Liszta;

wskazywać różnorodności upostaciowań gatunkowych;

określać proces powstania poematu symfonicznego.

Wokół idei korespondencji sztuk

Związki muzyki z innymi sztukami były szczególnie silne w romantyzmie. Nieuchwytny, można nawet powiedzieć niematerialny charakter samej muzyki, która – jak mawiali zwolennicy muzyki absolutnej – nie wyrażała żadnych treści, czynił ją i jej materię (tworzywo dźwiękowe) wyjątkowym medium przekazującym wyrażone różnymi rodzajami literackimi (liryką, epiką i dramatem) idee: filozoficzne, etyczne, heroiczne, religijne etc.

Dotychczas kompozytorzy najczęściej określali swe utwory tytułami wskazującymi normy gatunkowe: **sonata**, **symfonia**, **kwartet smyczkowy**, **koncert**; w XIX w. zapanowała z kolei moda na nadawanie tytułów odwołujących słuchaczy do znanych utworów literackich (powieści, sztuk teatralnych, poematów...). Zmiany światopoglądu, będące konsekwencją m. in. Wielkiej Rewolucji Francuskiej, szczególnie popularnymi i wdzięcznymi bohaterami utworów muzycznych uczyniły buntowników występujących przeciwko zastanej rzeczywistości społeczno-politycznej – stąd też wielka popularność wątków faustowskich, czy postaci wzorowanych na Don Juanie.

Anton Kaulbach, „Faust i Mefisto”, przełom XIX/XX wieku, wikipedia.org, domena publiczna

Stopniowo, od spektakli dramatycznych z udziałem muzyki, uniezależniały się uwertury przekształcając się w samodzielne utwory koncertowe. Twórcy zaczęli traktować je jako pretekst do przedstawienia za pomocą dźwięków historii oraz wyrażenia idei bądź uczuć. Szczególne zasługi w tym względzie przypisać należy uwerturom koncertowym Ludwiga van Beethovena (*Egmont*, *Coriolan*, trzy uwertury Leonora związane z operą *Fidelio*).

Uwertury koncertowe Beethovena oparte były na modelu **formy sonatowej**. Była to trzyczęściowa konstrukcja, gdzie w pierwszym ogniwie (nazywanym ekspozycją) twórca wprowadzał dwa pomysły melodyczne (dwa tematy) skontrastowane ze sobą pod względem tonacji (niekiedy także charakteru), w środkowym ogniwie (przetworzenie) opracowywał najbardziej charakterystyczne fragmenty tych tematów, a we fragmencie ostatnim (reprzyza) raz jeszcze prezentował główne myśli muzyczne z uwzględnieniem „rekapitulacji tonalnej” (pojawiały się tu w jednej tonacji – głównej tonacji utworu).

Joseph Karl Stieler, „Portret Ludwiga van Beethoven”, 1820, Beethoven Haus w Bonn, Niemcy, wikipedia.org, domena publiczna (ilustracja); Ludwig van Beethoven, „Uwertura Coriolan”, online-skills, CC BY 3.0

Uwertury koncertowe stały się prototypami poematów symfonicznych – najczęściej jednoczęściowych kompozycji (wewnętrznie zróżnicowanych) umiarkowanej długości (Bohdan Pociąg pisal, że poematy najczęściej trwają 10–20 minut).

1830 czy 1850? Kiedy powstał pierwszy poemat muzyczny?

Poemat symfoniczny jest „dzieckiem romantycznej estetyki i poetyki”. Do jego powstania przyczyniła się w szczególności idea korespondencji sztuk – nowatorski sposób postrzegania wszystkich sztuk w sposób całościowy. Ten gatunek muzyczny, nawiązujący – jak już wspomniano – do istniejącego modelu formy sonatowej, może zostać zrozumiany tylko z uwzględnieniem inspiracji, podanej słuchaczowi w postaci znaczącego tytułu czy rozpisanego programu, będącego swoistą „receptą” pomagającą zrozumieć przesłanie utworu.

Kiedy ok. roku 1846 Franciszek Liszt przystępował do komponowania pierwszego poematu symfonicznego, korzystał z osiągnięć swych poprzedników, które postanowił twórczo rozwinąć i podporządkować nowym ideom. Odwołał się zarówno do uwertur koncertowych, jak i skomponowanej przez Hektora Berliozę w 1830 r. pierwszej symfonii **programowej** – *Symfonii Fantastycznej* (opowiadającej za pomocą dźwięków epizod z życia artysty), pięcioczęściowej symfonii spojonej *tematem ukochanej*.

Pierre Petit, „portret Hectora Berliozę”, 1863, wikimedia.org, domena publiczna (ilustracja); H. Berlioz, Symfonia „Fantastyczna”, temat ukochanej, AMFN (Akademia Muzyczna im. Feliksa Nowowiejskiego w Bydgoszczy), CC BY 3.0

Choć powstanie poematu symfonicznego przypisuje się Franciszkowi Lisztowi, termin *Tondichtung* użyty został w roku skomponowania *Symfonii Fantastycznej* Berliozę – poematem symfonicznym określił Carl Loewe kompozycję fortepianową *Mazeppa* powstałą w 1830 r., zainspirowaną dramatem Byrona.

Johann Carl Gottfried Loewe, autor nieznany, początek XIX wieku, CC BY 3.0

Kontynuatorzy Franciszka Liszta

Poemat symfoniczny, gatunek pozwalający na wyrażenie za pomocą muzyki instrumentalnej rozmaitych treści, stał się niezwykle popularny. Apogeum osiągnął w twórczości Ryszarda Straussa, który nawiązał do Liszta czerpiąc od niego szczególne zainteresowanie korespondencją sztuk, naturą oraz koncepcją formalną podporządkowaną pozamuzycznej treści. Jego najsłynniejsze poematy, to: *Don Juan*, *Makbet*, *Śmierć i wyzwolenie*, *Ucieszne figle Dyla Sowizdrzała*, *Tako rzecze Zaratustra*, *Don Kichot*. Obok wzorców formy sonatowej, używa także formy **ronda** (*Ucieszne figle Dyla Sowizdrzała*) oraz **wariacji** połączonych z koncertującą symfonią (*Don Kichot*).

Max Libermann, „portret Ryszarda Straussa”, 1918, Alte Nationalgalerie, Berlin, Niemcy, wikimedia.org, domena publiczna (ilustracja); Ryszard Strauss, „Ucieszne figle Dyla Sowizdrzała”, online-skills, CC BY 3.0

Inne gatunki, które uznać można za pochodne poematu symfonicznego, to **fantazja** symfoniczna i **scherzo** symfoniczne. Przykładem fantazji symfonicznej jest *Francesca da Rimini* Piotra Czajkowskiego, utwór oparty na *Boskiej komedii* Dantego. Trzyczęściowa konstrukcja utworu, wyrażona schematycznie: ABA obrazuje opowieść Franceski, która znalazła się w piekle pokutując za grzechy namiętności. Jej opowieść, stanowiąca środkowe ogniwo utworu (B), jest niezwykle liryczna i subtelna, części skrajne utworu (A), to zobrazowane przez Czajkowskiego wichry piekielne.

Anselm Feuerbach, „Francesca i Paolo”, 1864, Muzeum w Monachium, Niemcy, Wikimedia.org, domena publiczna (ilustracja); Piotr Czajkowski, „Francesca da Rimini”, online-skills, CC BY 3.0

Najbardziej znanym scherzem symfonicznym jest *Uczeń czarnoksiężnika* Paula Dukasa. Kompozytor zilustrował muzyką treść ballady Johanna Wolfganga Goethego pod tym samym tytułem. Goethe opisał historię adepta magii, który pod nieobecność mistrza używa czarów, by przedmioty wykonały za niego pracę. Wodę do chaty nosi zaczarowana tykwa, której uczeń nie potrafi zatrzymać, gdyż nie pamięta właściwego zaklęcia. Ostatecznie przecina ją na pół licząc na zakończenie pracy i nagle... pojawiają się dwie tykwy... Przed powodzią ratuje adepta powrót mistrza.

W niezwykle humorystyczny sposób Paul Dukas przedstawił w postaci tematu muzycznego tykwę noszącą wodę. Posłuchajmy.

[Nagranie dostępne na portalu epodreczniki.pl](#)

Paul Dukas, *Uczeń czarnoksiężnika*, temat fagotu, Utwór nagrany przez AM

Utwór muzyczny Paul Dukas, „*Uczeń czarnoksiężnika*”, temat fagotu. Utwór nagrany przez AM. Kompozycja posiada szybkie tempo. Cechuje się żwawym charakterem.

Drugi segment scherza, przedstawiający dramatyczną sytuację, kiedy to pojawiają się obie części przepołowionej tykwy, zilustrował kompozytor nakładając na siebie temat wykonany przez fagot i klarnet. Posłuchajmy.

[Nagranie dostępne na portalu epodreczniki.pl](#)

Paul Dukas, *Uczeń czarnoksiężnika*, temat fagotu i klarnetu, Utwór nagrany przez AM

Utwór muzyczny: Paul Dukas, „*Uczeń czarnoksiężnika*”, temat fagotu i klarnetu, Utwór nagrany przez AM. Kompozycja posiada szybkie tempo. Cechuje się żwawym charakterem.

Autor nieznan, fot. Paula Dukasa, wikimedia.org, domena publiczna (ilustracja); Paul Dukas, „*Uczeń czarnoksiężnika*”, online-skills CC BY 3.0

Muzyka Paula Dukasa i historia przedstawiona przez Johanna W. Goethego zainspirowała Walta Disneya do zrealizowania kreskówki wykorzystującej ten znany wątek muzyczno-literacki.

Kadr z filmu animowanego „Fantazja” Walta Disneya, 1940, choregis.fr, CC BY 3.0

Zobacz także

Poszukaj w Internecie oraz zobacz film:

Walt Disney *Fantazja*

od 29 minuty rozpoczyna się historia adepta sztuki magicznej

Poematy symfoniczne i symfonie programowe stały się gatunkami, które przejęli kolejni kompozytorzy. Do najślynniejszych należą poematy Claude’a Debussy’ego, Aleksandra Skriabina, Artura Honeggera oraz przedwcześnie zmarłego polskiego kompozytora Mieczysława Karłowicza.

Zadania

Ćwiczenie 1

W roku 1830 Carl Loewe skomponował poemat symfoniczny na fortepian. Wskaż jego tytuł.

Mazeppa

Hamlet

Preludia

Pacific 231

Ćwiczenie 2

Wskaż tytuły poematów symfonicznych Franciszka Liszta:

Francesca da Rimini

Rzeź Hunów

Co słyszeć w górach

Ucieszne figle Dyla Sowizdrzała

Uczeń czarnoksiężnika

Preludia

Ćwiczenie 3

Wskaż źródło inspiracji poematu symfonicznego *Preludia* Franciszka Liszta?

ballada Goethego

Boska komedia Dantego

Coriolan Beethovena

Medytacje Lamartine'a

[Nagranie dostępne na portalu epodreczniki.pl](#)

Przykład 1, online-skills CC BY 3.0

Utwór 1. Kompozycja posiada szybkie tempo. Cechuje się żwawym charakterem.

[Nagranie dostępne na portalu epodreczniki.pl](#)

Przykład 2, online-skills, CC BY 3.0

Utwór 2. Kompozycja posiada umiarkowane tempo. Cechuje się tajemniczym charakterem.

Ćwiczenie 4

Posłuchaj powyższych fragmentów muzycznych oraz dopasuj właściwy tytuł do odpowiedniej ścieżki dźwiękowej.

Przykład 1

Paul Dukas, *Uczeń czarnoksiężnika* -
temat tykwy noszącej wodę

Przykład 2

Piotr Czajkowski, *Francesca da Rimini* -
opowieść Franceski

Inna wersja zadania

Ćwiczenie 5

Zaznacz zdania prawdziwe.

Francesca da Rimini to fantazja symfoniczna Franciszka Liszta.

Jednym z polskich kompozytorów, w którego twórczości pojawiły się poematy symfoniczne był Mieczysław Karłowicz.

Ballada Goethego i scherzo symfoniczne Paula Dukasa zainspirowały wytwórnę Walta Disneya do stworzenia jednego z fragmentów *Fantazji*.

Poematy symfoniczne rozwinęły się z komedii madrygałowych.

Franciszek Liszt skomponował trzynaście poematów symfonicznych.

Ćwiczenie 6

Który z kompozytorów jest twórcą poematu symfonicznego *Ucieszne figle Dyla Sowizdrzała*?

Ryszard Strauss

Wolfgang Amadeusz Mozart

Johann Strauss

Franciszek Liszt

Ćwiczenie 7

Wskaż tytuły uwertur koncertowych Beethovena, które uznać można za wstępne formy poematów symfonicznych

Egmont

Urowadzenie z Seraju

Coriolan

Słownik pojęć

Fantazja

często wirtuozowski utwór instrumentalny o swobodnej budowie, polegającej na zestawianiu kolejnych myśli muzycznych.

Forma sonatowa

trzyczęściowa konstrukcja, gdzie w pierwszym ogniwie (ekspozycja) twórca wprowadzał dwa pomysły melodyczne (dwa tematy) skontrastowane ze sobą pod względem tonacji (niekiedy także charakteru), w środkowym ogniwie (przetworzenie) opracowywał najbardziej charakterystyczne fragmenty tych tematów, a we fragmencie ostatnim (repryza) raz jeszcze prezentował główne myśli muzyczne z uwzględnieniem *rekapitulacji tonalnej* (pojawiały się tu w jednej tonacji – głównej tonacji utworu).

Koncert

gatunek muzyczny, którego istota zasadza się na współgraniu i współzawodniczeniu solisty (grupy solistów) i orkiestry.

Kwartet smyczkowy

grupa czterech wykonawców grających na instrumentach smyczkowych (I i II skrzypce, altówka i wiolonczela); utwór muzyczny skomponowany na kwartet smyczkowy oparty na schemacie cyklu sonatowego (cz. I. forma sonatowa, cz. II wariacje lub forma pieśni ABA, cz. III menuet, cz. IV rondo).

Poemat symfoniczny

powstały w XIX w. gatunek muzyczny o swobodnej budowie formalnej, uzależnionej od programu pozamuzycznego (treści literackiej, dzieła plastycznego etc.).

Programowość

fenomen XIX w. – muzyka związana z treściami pozamuzycznymi (poezją, malarstwem, dziełem filozoficznym etc.), która poprzez znaczące tytuły bądź dodane programy kieruje uwagę słuchaczy w stronę odpowiednich skojarzeń.

Rondo

forma muzyczna złożona ze stałego refrenu i zmieniających się kupletów; jej budowę można przedstawić za pomocą liter, gdzie powracająca litera A symbolizuje stałą strukturę refreniczną: ABACA.

Scherzo

utwór o charakterze żartobliwym; w XIX w., m. in. w twórczości Chopina, scherzo zmieniło swój charakter.

Sonata

forma instrumentalna (w przeciwieństwie do wokalne kantaty), od klasycyzmu oparta na schemacie cyklu sonatowego (cz. I. forma sonatowa, cz. II wariacje lub forma pieśni ABA, cz. III menuet, cz. IV rondo).

Symfonia

orkiestrowy odpowiednik sonaty, jako samodzielny gatunek muzyczny przeznaczony do wykonania przez największy instrumentalny skład wykonawczy wypracowany w klasycyzmie; od czasów *IX Symfonii* Beethovena powstawać zaczęły także symfonie wokально-instrumentalne.

Uwertura

instrumentalny wstęp do większego dzieła (opery, oratorium, baletu etc.).

Wariacje

forma instrumentalna polegająca na opracowaniu zasadniczego pomysłu muzycznego – tematu; jego opracowanie (wariantowanie) odnosi się do zmian melodycznych, rytmicznych, harmonicznym, fakturalnym.

Źródło:

<https://sjp.pwn.pl/>

Galeria dzieł sztuki

Anton Kaulbach, „Faust i Mefisto”, przełom XIX/XX wieku, wikipedia.org, domena publiczna

Biblioteka muzyczna

[Nagranie dostępne na portalu epodreczniki.pl](#)

H. Berlioz, Symfonia „Fantastyczna”, temat ukochanej, AMFN (Akademia Muzyczna im. Feliksa Nowowiejskiego w Bydgoszczy), CC BY 3.0

Utwór muzyczny: H. Berlioz, Symfonia „Fantastyczna”, temat ukochanej, utwór nagrany przez AM. W celu wysłuchania utworu należy kliknąć w szary trójkąt umieszczony w lewym dolnym rogu odtwarzacza.

[Nagranie dostępne na portalu epodreczniki.pl](#)

Paul Dukas, Uczeń czarnoksiężnika, temat fagotu, Utwór nagrany przez AM

Utwór muzyczny Paul Dukas, „Uczeń czarnoksiężnika”, temat fagotu. Utwór nagrany przez AM. Kompozycja posiada szybkie tempo. Cechuje się żwawym charakterem.

[Nagranie dostępne na portalu epodreczniki.pl](#)

Paul Dukas, Uczeń czarnoksiężnika, temat fagotu i klarnetu, Utwór nagrany przez AM

Utwór muzyczny: Paul Dukas, „Uczeń czarnoksiężnika”, temat fagotu i klarnetu, Utwór nagrany przez AM. Kompozycja posiada szybkie tempo. Cechuje się żwawym charakterem.

Joseph Karl Stieler, „Portret Ludwiga van Beethoven”, 1820, Beethoven Haus w Bonn, Niemcy, wikipedia.org, domena publiczna (ilustracja); Ludwig van Beethoven, „Uwertura Coriolan”, online-skills, CC BY 3.0

Max Libermann, „portret Ryszarda Straussa”, 1918, Alte Nationalgalerie, Berlin, Niemcy, wikimedia.org, domena publiczna (ilustracja); Ryszard Strauss, „Ucieszne figle Dyla Sowizdrzała”, online-skills, CC BY 3.0

Anselm Feuerbach, „Francesca i Paolo”, 1864, Muzeum w Monachium, Niemcy, Wikimedia.org, domena publiczna (ilustracja); Piotr Czajkowski, „Francesca da Rimini”, online-skills, CC BY 3.0

Autor nieznany, fot. Paula Dukasa, wikimedia.org, domena publiczna (ilustracja); Paul Dukas, „Uczeń czarnoksiężnika”, online-skills CC BY 3.0